

Mr. Amela Ćurković

HRVATSKI I ENGLISKI JEZIK U KONTAKTU

Uvod

Šire značenje jezika u kontaktu je da jezici dolaze u kontakt kroz dvije ili više osoba. Međutim, uže značenje je da jezici stupaju u kontakt u glavi jedne osobe, čiji je um najbitnije mjesto kontakta između dva ili više jezika. „Bilingvi (dvojezičari) su onda neizbježan uvjet za kontakt između dva jezika posebno ako bilingvizam shvatamo kao sposobnost da upotrijebimo ili barem razumijemo minimalan broj znakova drugog jezičnog koda.“¹

U proučavanju jezika u kontaktu lingvisti često nastoje opisati promjene na razini različitih lingvističkih sistema, kao što su fonološki, morfološki i sintaktički sistemi. Čineći to oni, međutim, tendiraju da rezultat dvojezične interakcije promatraju prije u statičnim nego u dinamičnim uvjetima i odvojeno od govornika koji predstavljaju krajnje mjesto kontakta. Bilingvizam postoji unutar kognitivnog (spoznajnog) sistema pojedinaca kao i unutar zajednica i obitelji.

Psiholozi su proučavali efekte bilingvizma na mentalne procese, dok za sociologe dvojezičnost predstavlja element kultura u konfliktu i posljedice takvog konflikta u društvu. Pedagozi i prosvjetni radnici su se bavili bilingvizmom vezano za zvaničnu obrazovnu politiku kao i za određene aspekte dobrog ili lošeg u bilingvizmu.

Svaka od ovih disciplina (koje su komplementarne) daje svoj doprinos razumijevanju dvojezičnosti sa svojim kompleksnim psihološkim, lingvističkim i društvenim međudodnosima. Međutim, bilo bi nemoguće proučavati problem dvojezičnosti izvan socijalnog konteksta, jer se proučavanje ovdje koncentrira više na upotrebu jezika u društvu nego na sam jezik. Stoga se može reći da

¹ Surdučki, Milan: *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu*, Matica sprska, Novi Sad, 1978.

proučavanje bilingvizma spada u područje sociolingvistike u mjeri u kojoj je ta disciplina povezana s načinima na koje se jezik koristi u društvu.

Bilingvizam i lingvistička interferencija

Stupanj bilingvizma se odnosi na znanje jezika. Tradicionalno mišljenje je da bilingvi trebaju tečno znati dva jezika. Međutim, mnoga istraživanja jezika u kontaktu, uključujući i ovo, pokazuju da je bilingvizam u ovom smislu veoma relativan pojam. Osim faktora znanja jezika, koji je i sam relativan koncept, treba uključiti i druge faktore. Veoma često bilingvi nemaju jednako znanje oba jezika na svim lingvističkim razinama, pa se mjerenje stupnja znanja jezika kod bilingva treba ispitati kroz različite razine: fonološku, gramatčku, leksičku, semantičku, stilističku i grafičku, kao i kroz četiri jezične vještine: slušanje, čitanje, govor i pisanje. Postoje mnoge moguće kombinacije stupnja bilingvne sposobnosti unutar ovih razina i vještina, kao npr.: vještine slušanja i govora engleskog jezika mogu biti na visokoj razini za govornika Hrvata u Kanadi, ali ne i vještine pisanja i čitanja. Za leksičko znanje jezika je kod bilingva veoma karakteristično da imaju puno veći pasivni vokabular koji koriste u čitanju nego sto ga upotrebljavaju u govoru. Na semantičkoj razini bilingvi mogu bolje izraziti mišljenje na jednom jeziku nego na drugom, posebno u odnosu na određene teme, ili u određenim kontekstima. Ili, bilingvi mogu imati dobar izgovor ali slabo gramatičko znanje u jednom od jezika, i obrnuto.

Funkcija bilingvizma se fokusira na upotrebe jezika bilingva kao i na različite uloge koje one imaju u ukupnom jezičnom repertoaru pojedinca. Neki jezični znanstvenici su identificirali pet domena u kojima bilingvi mogu koristiti bilo koji od svojih jezika: obitelj, prijatelji, religija, posao i obrazovanje. Svaki od ovih domena uključuje aktivnosti koje su izražene kroz kombinaciju upotrebe jezika u određenom trenutku i u određenoj situaciji.

Uz domene se također trebaju uzeti u obzir tri važne varijable: tema, slušaoc i jezik. U specifičnom domenu bilingvi će odabrati jedan od dva jezika, ovisno o slušaocu i specifičnoj temi. Znanje jezika će ovdje varirati u velikoj mjeri. Npr., Hrvati u Kanadi govore o svojoj domovini na hrvatskom jeziku sa puno većim jezičnim znanjem na svim lingvističkim razinama nego kada govore o kanadskom sistemu zapošljavanja ili školovanja. Za ove

dvije teme će govornici u jeziku imati jaku “lingvističku interferenciju”², ili će se intenzivno služiti posuđenicama iz engleskog jezika, ili, čak, o tim temama potpuno govoriti na engleskom.

Veliki broj lingvista je mšljenja da je jezično posuđivanje širi pojam od lingvističke interferencije. Surdučki smatra da se posuđivanje sastoji od tri stupnja jezične difuzije koju definira sa: izmjenom koda, interferencijom i adaptacijom ili asimilacijom preuzetih elemenata u fonološki i morfološki sistem jezika primaoca. Na fonološkoj razini riječ može biti neasimilirana, u kojem slučaju nema adaptacije u fonologiji jezika primaoca, ili riječ može biti djelomično ili potpuno asimilirana. Slično je i sa morfološkom i sintaktičkom razinom, gdje može biti asimilacije različitog stupnja, ili nikakve asimilacije. Riječi koje su adaptirane fonološki i morfološki Haugen³ naziva posuđenicama.

Prije nego neka posuđenica postane općeusvojena u zajednici, svaki pojedinac može da ju adaptira u različitim stupnjevima. Nadalje, isti pojedinac ne mora upotrijebiti isti fonološki oblik za istu posuđenicu od njenog prvog pojavljivanja do sljedećeg. Obzirom na ove individualne različitosti, potrebno je da se riječ češće pojavi kako bi se mogao mjeriti opseg njene asimilacije. Samo jedno izolirano pojavljivanje posuđenice ne govori ništa o statusu te riječi u bilingvalnoj zajednici. Mnoge promjene oblika, upotrebe, prihvatanja i statusa neke posuđenice se dešavaju od vremena njenog prvog pojavljivanja do trenutka kada ona postane potpuno asimilirana riječ kao dio jezičnog korpusa grupe ili “etablirana posuđenica”.

Često se kaže da je bilingvizam i česta izmjena koda korak ka lingvističkom gašenju i odumiranju jezika. Dodatni aspekt odumiranja jednog jezika u korist drugog, obično dominantnijeg, jest i stigmatiziranost jezika manjine. Skoro u svim zajednicama gdje dolazi do izmjena jezičnog koda i miješanja jezika, jezik je stigmatiziran.

² *Lingvističku interferenciju* je Urel Weinreich definirao kao „oni slučajevi devijacije od normi oba jezika do kojih dolazi u govoru bilingva kao rezultat poznavanja više od jednog jezika, tj. kao rezultat jezika u kontaktu“. (Weinreich, Uriel: *Languages in Contact, Findings and Problems*“, The Hague, 1963., str.

1)

³ Haugen, E.: *Analysis of Linguistic Borrowing*, Language 26, 1950., str. 210-231.

Hrvatski jezik kod prvih hrvatskih emigranata u Kanadu od prije četrdesetak godina još uvijek živi i uglavnom se govori kod kuće ili među prijateljima. Jezik, međutim, pomalo izumire kod druge i treće generacije, jer djeca izgube interes za taj jezik kad krenu u školu. U sljedećem poglavlju će se govoriti o primjeru kontakta engleskog i hrvatskog jezika kojim govori ta prva generacija hrvatskih imigranata u Kanadi. Nakon kraće povijesne i socio-kulturne pozadine hrvatskog stanovništva u gradovima Montreal, Toronto, Ottawa i Hamilton, analizirat će se primjeri jezika u kontaktu kroz fonološku, morfološku i sintaktičku asimilaciju jezičnog materijala, bilo da je riječ o posuđenicama, interferenciji, izmjeni koda, ili odumiranju jezika.

Jezik Hrvata u Kanadi

Lingvistička analiza jezika Hrvata u Kanadi u ovom radu zasnovana je na govoru 50-ak hrvatskih obitelji iseljenika koji žive u Montrealu, u pokrajini Quebec, i Torontu, Ottawi i Hamiltonu u pokrajini Ontario. Ove obitelji su se tu doselile 1960-ih i 1970-ih godina, a u Kanadu su emigrirale prvenstveno zbog loše ekonomske situacije u područjima iz kojih su dolazili, uglavnom iz Hercegovine i nekih područja Dalmacije.

Svi prezentirani primjeri su zabilježeni kao rezultat svakodnevnih slobodnih razgovora sa ispitanicima koji nisu bili svjesni da su jezici kojima se služe predmet istraživanja. U tom smislu njihov govor nije bio ni na koji način stigmatiziran i svi primjeri potekli iz razgovora su autentični. Nadalje, svaki od navedenih primjera se ponovio više puta, i to kod različitih ispitanika, što je bio preduvjet da se taj primjer uključi u istraživanje i na osnovu njega izvodi zaključak o jezicima u kontaktu.

Većina ispitanika je imala osam do dvanaest razreda školskog obrazovanja, mada nisu bili rijetki ni slučajevi sa samo četiri godine škole. Većina njih nije pohađala tečaj engleskog jezika niti sticala dalje obrazovanje u kanadskim školama. Znanje stranog jezika se sticalo u hodu, kroz svakodnevni kontakt sa novom sredinom.

Fonološka interferencija

Najvidljiviji rezultat dužeg kontakta između engleskog i hrvatskog je broj riječi koje su oni koji govore hrvatski posudili iz engleskog. Te riječi-posuđenice prolaze kroz različite stupnjeve i vrste fonološke adaptacije. Weinreich kaže da “interferencija nastaje kada bilingvi identificiraju fonemu sekundarnog jezičnog sistema sa onom iz primarnog sistema. Kada ju reproduciraju, podrede ju fonetskim pravilima njihovog primarnog jezika.”

Samoglasnici i diftonzi:

Engleski razlikuje kratki samoglasnik /ɪ/ u riječi *sīt* (sjediti) i dugi /i:/ u riječi *teacher* (učitelj/-ica). Mada hrvatski također razlikuje kratki i dugi samoglasnik /i/ /ī/, u riječi *teacher* je izvršena fonološka adaptacija time što je engleski dugi vokal /i:/ zamijenjen kratkim hrvatskim vokalom /i/. Nadalje, drugi samoglasnik u riječi *teacher* se na engleskom izgovara sa /ə/, dok se suglasnik [r] i ne izgovara. U hrvatskom je ovaj polusamoglasnik /ə/ zamijenjen posuđenicom hrvatskog samoglasnika /e/, tako da ukupan izgovor engleske riječi *teacher* i njene fonološke adaptacije u hrvatskom izgleda ovako:

teacher /‘tj:ɾjə/ > /tjčer/ (učitelj/-ica)

Slično je i sa drugim engleskim samoglasnicima koji ne postoje u hrvatskom jeziku i koji su u posuđenicama zamijenjeni odgovarajućim hrvatskim samoglasnicima:

airport /‘ɛəpɔ:t/ > /areport/ (aerodrom)

college /‘kɔlɪdʒ/ > /kalidž/ (koledž, fakultet, visoka škola)

taxi /‘tæksi/ > /taksə/ (taksi)

Fonološka adaptacija je napravljena i sa engleskim diftonzima:

crazy /‘kreɪzi/ > /krezi/ (lud)

open /‘əʊpən/ > /open/ (otvoriti)

sure /‘ʃʊə/ > /šur/ (sigurno)

Suglasnici

Sljedeći engleski suglasnici nemaju ekvivalente u hrvatskom: θ, ð, ŋ, w. Oni su, također, zamijenjeni hrvatskim konzontanima :

third /‘θɜ:d/ > /tord/ (treći), bathroom /‘ba:θrʊm/ > /batrum/ (kupaonica)

they /'ðei/ > /dej/ (oni), father /'fa:ðə/ > /fader/ (otac)
 bank /bæŋk/ > /bank/ (banka), everything /'evriθiŋ/ > /evriŋ/ (sve)
 work /wə:k/ > /york/ (posao), west /west/ > /vest/ (zapad)

Morfološka interferencija

Obzirom da je posuđenica primljena iz jednog jezika u drugi, ona uz fonološku asimilaciju doživljava i gramatičku asimilaciju. Tako su engleske posuđenice asimilirane u razne gramatičke kategorije hrvatskog jezika. Realizacije gramatičkih kategorija u ta dva jezika su različite, tj. u engleskom jeziku se gramatičke funkcije uglavnom ne izražavaju pomoću nastavaka i on nema gramatičkog roda, dok je hrvatski jezik inflektivan s gramatičkim rodом. Zato nailazimo na velik broj interesantnih promjena.

Posuđenice iz engleskog jezika dobivaju nastavke prema hrvatskom gramatičkom rodu, broju i padežu. Važno je primijetiti da su ove posuđenice najčešće i fonološki adaptirane na sličan način kao iz prethodnog poglavlja fonološke interferencije. Slijedi nekoliko primjera imenica i glagola engleskih posuđenica koje su u hrvatskom pored fonološke doživjele i gramatičku adaptaciju.

Imenice

Najveći broj posuđenica dobija muški rod, dok su posuđenice sa srednjim rodом najslabije zastupljene. Opće pravilo je da imenice koje završavaju na suglasnik pripadaju muškom rodu, kao npr.:

Naš *strit* je najmirniji. (m., nom., jed.) (*street* = ulica)

Ona je u *gardenu*. (m., lok., jed.) (*garden* = vrt)

Žive u *apartmentu* a ne u kući. (m., lok., jed.) (*apartment* = stan)

U kući imamo čak tri *batruma*. (m., akuz., množ.) (*bathroom* = kupatilo)

On ima svoj *rum*. (m., akuz., jed.) (*room* = soba)

U naredna dva primjera gramatička kategorija za množinu je izražena hrvatskim nastavkom za množinu *-ov*, dok je u trećem primjeru zadržan engleski nastavak za množinu *-s*.

Ova marmelada je specijalno dobra za *pajove*. (m., akuz., množ.) (*pie* = pita; *pies* = pite)

Ne mogu spavati pa uzmem *pilove*. (m., akuz., množ.) (*pill* = tableta; *pills* = tablete)

Te godine smo imali četiri *kars*. (m., akuz., množ.) (*car* = auto; *cars* = auti)

Posuđenice postaju imenice ženskog roda nakon što im se nadoda nastavak za ženski rod –a:

Dat ću ti *begu*. (ž., akuz., jed.) (*bag* = vrećica)

Nećemo ih zvati, jer su rekli da rade *inkam taksu*. (ž., akuz., jed.) (*income tax* = porez na osobni dohodak)

Ostala je cijela *boksa* njihove odjeće. (ž., nom., jed.) (*box* = kutija)

Kupila sam *đaketu*. (ž., akuz., jed.) (*jacket* = jakna)

Glagoli

Glagoli su drugi po broju riječi posuđenica, poslije imenica. Kad je posuđenica glagol primljen u jezik, on dobija glagoski infinitivni nastavak –ti na fonološki adaptiranu osnovu posuđenice i vlada se prema pravilima konjugacija u hrvatskom jeziku.

Infinitiv

Išli smo malo *vokati*. (*walk* = šetati)

Trebala si me *fonati*. (*phone* = nazvati telefonom)

Posuđenica od engleskog glagola *bother* je adaptirana u čak tri različita oblika: *badrati*, *badoriti* i *badrovati*, što se vidi u tri naredna primjera.

Nemoj me *badrati*. (*bother* = dosadivati, smetati)

Niko se ne želi *badrovati* s tim. (*bother* = gnjaviti, zamarati)

Prezent

Taj me san jako *badori/badruje*. (*bother* = mučiti)

Danas *klinam*. (*clean* = čistiti)

Imperativ

Čendžaj se s njim. (*change* = mijenjati, zamijeniti)

Šukni tepsiju. (*shake* = protresti, prodrmati)

Perfekt

Ovaj vikend smo *pentali* stan. (*paint* = krečiti)

Juče smo cijeli dan *šopovale*. (*shop* = kupovati)

Futur

Mi ćemo ga *pikovati* za deset minuta, jer ionako idemo u tom pravcu. (*pick up* = povesti, doći_po koga)

Fonaćemo se sutra. (*phone* = telefonirati)

Sintaktička interferencija

Jedan od vidova sintaktičke interferencije između engleskog i hrvatskog jezika se reflektira u redoslijedu riječi u rečenici. U hrvatskom se sintaktički odnosi određuju slaganjem u rodu, broju i padežu između imenica i njihovih modifikatora, a postoje i obavezna pravila koja vežu imenice s glagolima, tj. subjekt s predikatom. Promjena reda riječi ne izaziva neminovno i promjenu značenja rečenice. U tom smislu je engleska sintaksa dijametralno suprotna, jer je red riječi primarno sredstvo stvaranja smisla u rečenici, dok je slaganje u rodu, broju i padežu između članova sintagme minimalno.

Slijede primjeri u kojima je došlo do neposrednog prenošenja engleskih sintaktičkih struktura u hrvatsku sintaksu, kao i primjeri engleskih konstrukcija koje su ušle u hrvatski jezik.

<i>gas station</i>	gasna stanica	(benzinska pumpa)
<i>We already had a coffee.</i>	Imali smo već jednu kavu.	(Već smo popili kavu.)
<i>Did you have a good time?</i>	Kako ste se imali?	(Jeste li se lijepo proveli?)
<i>We had a good time. We had fun.</i>	Imali smo dobar fan.	(Lijepo smo se proveli.)
<i>I have sick gum.</i>	Imam bolesnu gumu oko zuba.	(Bole me desni.)
<i>We had a very good service.</i>	Imali smo jako dobar servis.	(Usluga je bila odlična.)
<i>Don't be funny.</i>	Nemoj biti fani.	(Ne budi smiješan.)
<i>Have a good day.</i>	Imaj dobar dan.	(Želim ti uspješan dan.)

Redundantna upotreba ličnih zamjenica u nominativu odraz je direktne interferencije iz engleskog, jer je u engleskom zamjenica neophodna za označavanje lica, dok u hrvatskom tu funkciju imaju glagolski nastavci. Primjeri ovakve interferencije su sljedeći:

Ja sam prije samo tri dana u godini imala holidej. (I used to have only three days vacation per year.)

Ja sam počela raditi. (I started to work.)

Leksička interferencija

Leksička interferencija je najočitiji rezultat jezika u kontaktu. Osim posuđenica koje su fonološki, morfološki i sintaktički asimilirane u hrvatski, postoje i neasimilirane posuđenice iz engleskog, koje se u hrvatskom koriste u svom izvornom obliku.

Jedna grupa riječi se satoji od engleskih izraza koji su dijelom ili u potpunosti zamijenili hrvatske riječi a koje se najčešće čuju u svakodnevnom govoru.

Peri u *sink* (sudoper).

Dat će ti *bill* (račun).

Išla je na *university* (sveučilište, fakultet).

Dobio sam dva čeka za *insurance* (osiguranje).

Stigla mi je *niece* (nećaka).

To se baca u *garbage* (smeće).

Kupila sam joj lijep *present* (poklon) za *graduation* (matura).

To se zove *long-term* (dugoročno), a to znači sedamnaest tjedana *sick leave* (bolovanje).

On voli *bacon and eggs* (slanina i jaja).

Ono što bi mi kazali *mutual understanding* (medjusobno razumjevanje).

Kad vam dođu gosti, stavite ih u onaj svoj *living room* (dnevna soba) ili *dining room* (terpezarija).

Uvijek ste *busy* (zauzet, u poslu).

Ja volim stejk *well done* (dobro pečen).

Špinat možemo jesti *next week* (sljedeći tjedan).

Išli smo gledati neki *movie* (film).

Rekla sam mu da obuče *slippers* (papuče).

Išla je na *diet* (dijeta), pa je izgubila *appetite* (apetit).

Jedan *cup* (šolja) brašna.

Te cijene su na *special* (sniženje).

On je jako *nosy* (znatiželjan, zabada nos u sve).

Drugu grupu riječi sačinjavaju nazivi za stvari i pojmove koji su bili nepoznati informantima prije dolaska u novu sredinu i drugačiju kulturu, tim više što su imigranti prije četrdesetak godina bili žitelji sela i nisu znali za mnoge današnje riječi povezane sa životom u gradu.

Evo nekoliko takvih primjera: *dryer* (sušilo za veš), *appointment* (zakazani sastanak), *office* (ured), *elevator* (lift), *peanutbutter* (puter od kikirikija), *artichoke* (artičoka), *broccoli* (prokulica), *compensation* (naknada, odšteta), *boss* (šef), *hockey* (hokej), *groceries* (namirnice), *laundry* (praonica rublja).

Zaključak

Primjeri lingvističke interferencije engleskog u hrvatskom ukazali su na izvjestan broj promjena na fonološkoj, morfosintaktičkoj i leksičkoj razini englesko-hrvatskog jezika. Počevši od fonološke interferencije i fonološke adaptacije posuđenica, vidjelo se da oni kojima je hrvatski primarni jezik realiziraju engleske foneme prema fonološkoj strukturi hrvatskog jezika. Na morfo-sintaktičkoj razini se, također, naišlo na gramatički neasimilirane i asimilirane posuđenice. Njihova naizmjenična upotreba naročito je izražena kod imenica, dok su glagoli najkompletnije asimilirani toj gramatičkoj kategoriji u hrvatskom. Međutim, interferencija nije promijenila strukturu jezika. Interferencija je najvidljivija i najveća na leksičkoj razini, ne samo zato što se nove riječi javljaju kao rezultat kontakta, već i stoga što se nove riječi javljaju u jeziku kao rezultat normalnog razvoja i upoznavanja s novim predmetima, situacijama i idejama koje donosi vrijeme i okruženje. Iako, površno gledajući, englesko-hrvatski kojim govore Hrvati u Kanadi izgleda kao neka jezična mješavina hrvatskog i engleskog, u svojoj stvarnoj strukturi englesko-hrvatski je još uvijek hrvatski jezik.

IZVORI I LITERATURA

- Filipović, Rudolf: *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb, 1971.
- Filipović, Rudolf: *Teorija jezika u kontaktu*, JAZU – Školska knjiga, Zagreb, 1986.
- Filipović, Rudolf: *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, JAZU – Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- Haugen, E.: *Analysis of Linguistic Borrowing*, Language 26, 1950.
- Jutrović-Tihomirović, Dunja: *Hrvatski jezik u SAD*, Logos, Split, 1985.
- Romaine, Susanne: *Bilingualism*, Blackwells, Oxford, 1995.
- Surdučki, Milan: *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu*, Matica sprska, Novi Sad, 1978.

Weinreich, Uriel: *Languages in Contact, Findings and Problems*,
The Hague – Paris, 1968.

CROATIAN AND ENGLISH LANGUAGES IN CONTACT

Abstract

A wider meaning of languages in contact is that languages come into contact through two or more individuals. A narrower meaning, however, is that languages come into contact in the mind of one person who is the only locus of contact between two or more languages. This complex process could only be presented and understood through an inter-disciplinary research of the field of bilingualism. In their study of languages in contact linguists often seek to describe changes at the level of various linguistic systems, such as phonological, morphological and syntactic systems. It would be, however, impossible to study the issues of bilingualism outside social context since one concentrates more on the use of language in the society rather than on the language itself. Therefore, it could be said that the study of bilingualism falls within the field of sociolinguistics in so far as it is a discipline which is concerned with the ways in which language is used in the society.

Primary aim of this article is to point out the main tendencies and changes in Croatian language spoken by Croatian immigrants in Canada based on a research of their spoken and written language. Linguistic interference of English language in Croatian language showed that there are a certain number of changes on the fonological, morphosyntactic and lexical level of the English-Croatian language. The linguistic interference is the most obvious and the most numerous on the lexical level, not only because the new words are imported as a result of the languages in contact but also due to the contacts with new situations, cultures and ideas in the new society through the longer period of time.